

Я.В. Григор'єва (Львівська державна
фінансова академія, Україна)

КЛАСТЕРИ ЯК ЧИННИК АКТИВІЗАЦІЇ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті досліджено питання кластеризації економіки як ефективного механізму підвищення конкурентоспроможності. Визначено тенденції, які сприяють упровадженню кластерного підходу в туризмі та основні переваги створення таких кластерів.

Ключові слова: кластер, види кластерів, туристичний кластер, інноваційний кластер, світова фінансова криза.

Рис. 2. Літ. 14.

Я.В. Григорьева (Львовская государственная
финансовая академия, Украина)

КЛАСТЕРЫ КАК ФАКТОР АКТИВИЗАЦИИ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье исследованы вопросы кластеризации экономики как эффективного механизма повышения конкурентоспособности. Определены тенденции, которые способствуют внедрению кластерного подхода в туризме, и основные преимущества создания таких кластеров.

Ключевые слова: кластер, виды кластеров, туристический кластер, инновационный кластер, мировой финансовый кризис.

Y.V. Grygorieva (Lviv State Academy of Finance, Ukraine)

CLUSTERS AS A FACTOR OF TOURISM ACTIVITY INTENSIFICATION

The article explores the issues of clusterization of the economy, as an efficient mechanism for competitiveness increase. Trends that contribute to introduction of cluster approach in tourism are determined, and major advantages of such clusters creation are defined.

Keywords: cluster; types of clusters; tourism cluster; innovative cluster; the global financial crisis.

Постановка проблеми. В умовах ринкової економіки підприємства будують свою співпрацю, використовуючи різні форми інтеграційних зв'язків. У зв'язку з цим виникає проблема формування об'єднань підприємств, які могли б інтегрувати свої зусилля для досягнення ефекту масштабу в розвитку інновацій, формуванні єдиного стандарту якості, вирішенні міжрегіональних виробничих завдань.

На початку ХХІ ст. інноваційна політика розвитку, що ґрунтується на кластерному підході, набуває широкого визнання як основний шлях розвитку конкурентоспроможності, стимулювання інновацій, залучення інвестицій, створення нових технологій. Використання кластерного підходу відіграє важливу роль у пізнанні закономірностей і розв'язанні проблем соціально-економічного, інноваційного розвитку окремих галузей національної економіки й економіки країни в цілому.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблематику розвитку кластерів досліджували такі зарубіжні науковці, як М. Ентрайт [12], А. Маршалл [4], М. Портер [6], М. Фельдман [13] та інші. Серед українських дослідників варто відзначити С.І. Соколенка [7], В.І. Чужикова [10] та інших.

На сучасному етапі, говорячи про кластери, найчастіше цитують М. Портера, якого вважають батьком класичної теорії. М. Портер пропонує таке визначення: кластери – це сконцентровані за географічною ознакою групи взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих постачальників, постачальників послуг, фірм у споріднених галузях, а також пов'язаних з їх діяльністю організацій (університетів, агентств з стандартизації, торгових об'єднань) у певних галузях, які конкурують між собою, але при цьому ведуть спільну роботу [6, 256].

С.І. Соколенко наголошує, що «феномен ефективності мережевих структур, до яких належать партнерства, альянси і кластери, полягає в тому, що вони дають змогу країнам, які їх упроваджують, успішно врегульовувати складну систему взаємозалежних економічних і соціальних факторів» [7, 15].

Метою дослідження є визначення поля управління туристичною галуззю на базі використання кластерного підходу.

Основні результати дослідження. Світова фінансова криза стала суворим випробуванням для економіки всього світу. Особливо її негативний вплив відчували країни з перехідною економікою і зокрема Україна. Одним з основних недоліків ринкової системи є те, що ринкове саморегулювання на певному етапі зумовлює циклічність економічного розвитку й економічну кризу.

Світова фінансова криза, що зародилась у США як криза ринку нерухомості та похідних фінансових інструментів, згідно з логікою глобалізації поширилася світом, охопивши і український фінансовий ринок. Основними її причинами експерти називають надмірно експансивну грошову політику Федеральної резервної системи (ФРС) США, наявність величезного дисбалансу у світовій економіці, зокрема великий профіцит у зовнішній торгівлі Китаю, значний торговельний дефіцит у США, вади системи управління ризиками в інвестиційних банках, недосконалість регулювання фінансових ринків на національному і міжнародному рівнях.

Світова фінансова криза перетворилась на валютну кризу, викликану бажанням інвесторів перевести свої капітали у сильніші валюти – євро, долар США та фунт стерлінгів, спонукаючи національні економіки шукати допомогу у Міжнародного валютного фонду. Криза була викликана іпотечною кризою та є гострою фазою фінансової кризи 2007–2008 років [11, 229].

Глобальна економічна і фінансова криза не обійшла і Україну. Несприятливі процеси на світовому ринку товарів і капіталів негативно позначились на економіці України.

У нашій країні причини фінансової кризи полягають у залежності фондового ринку від коштів нерезидентів, надмірній зовнішній заборгованості суб'єктів економіки, нестачі ліквідності в банківській системі, глобалізації та гіпертрофованому перебільшенні «руки» ринкової економіки.

На сьогоднішній день актуальним є питання пошуку виходу з кризи.

Стратегічною метою України є й вихід на рівень високо розвинутих країн.

Системне вирішення цих завдань забезпечить перехід української економіки від експортно-сировинного до інноваційного типу розвитку, що можливо за умови диверсифікованості економіки, підвищення інноваційної активності корпорацій, у тому числі на основі створення нових форм організації бізнесу, властивий постіндустріальній економіці.

Таким вирішальним чинником організації високотехнологічного виробництва може бути кластеризація, адже світова практика підтверджує ефективність використання кластерних механізмів у подоланні кризових явищ.

Насамперед слід виділити дві фундаментальні характеристики кластерів.

По-перше, фірми в кластері повинні бути пов'язані вертикально (ланцюг покупок і продажів) і горизонтально (додаткові вироби й послуги, використання схожих спеціалізованих витрат, технологій або інститутів тощо.)

Друга фундаментальна характеристика полягає в тому, що кластери – географічно близькі групи взаємозалежних компаній. Це сприяє формуванню й збільшенню переваг, що створюють вартість, яка є результатом мережі взаємодій між підприємствами.

Отже, кластер – це галузеве, територіальне та добровільне об'єднання підприємницьких структур, які тісно співпрацюють із науковими (освітніми) установами, громадськими організаціями й органами місцевої влади з метою підвищення конкурентоспроможності власної продукції і сприяння економічному розвитку регіону.

Процес еволюції галузі може призвести до створення або розширення кластерів, які виходять за галузеві межі і є потужним чинником економічного розвитку. Цей процес залежить від стану ринкових відносин, розмаїтості підприємницького середовища, рівня конкуренції, а також державної соціально-економічної політики. Сприятливе середовище розвитку підприємництва спонукає швидкий ріст числа конкурентів та інтенсивний пошук партнерів зі співробітництва. Галузі, що впроваджують кінцевий продукт, породжують конкурентоспроможні підтримуючі підприємства. Кластери конкурентоспроможних галузей, які досягають успіху, мають вигляд вертикального ланцюга, що складається з великої кількості послідовних шаблів підприємств і постачальників, які забезпечують устаткуванням та іншими спеціалізованими ресурсами. Утворення кластерів прискорює процес в окремо взятих галузях, викликає сплеск інновацій і зміцнює здатність до конкуренції на світовому ринку. Залежно від змін зовнішнього середовища й ринкової кон'юнктури кластери формуються, розширюються, а за несприятливих умов можуть згортатися й розпадатися. Така динамічність і гнучкість кластерів є ще однією перевагою порівняно з іншими формами організації економічної системи [3, 201].

Інтерес до кластерного інноваційного розвитку у другій половині ХХ ст. постійно зростав, поки не набув вибухового характеру й не охопив в 1980–1990-і роки спочатку Північну Америку і Європу, а згодом і нові промислові країни. Цей інтерес був викликаний насамперед успіхами об'єднання компаній Силіконової долини (США). В межах кластеру «Силіконова долина» лише за період з 1991 р. по 2001 р. венчурні інвестиції збільшилися з 2 млрд. дол. США до 68,8 млрд. дол. США. На початку ХХІ ст. в США в кластерах було задіяно 57% всього працездатного потенціалу країни, а частка ВВП, виробленого кластерами США, складала 61% [8].

Міжнародна конкурентоспроможність у багатьох розвинених країнах спочатку розвивалась навколо окремих кластерів:

- в Італії – галузеві комбінації: мода-дизайн, шкіра-взуття, деревообробка-меблі;

- у Франції – виробництво продуктів харчування, косметики;
- у Німеччині – машино- та автомобілебудування;
- у Данії – агробізнес і харчова промисловість;
- у Швеції – целюлозно-паперовий сектор (від устаткування до сірників).

Отже, кластери у всьому світі вважаються ефективним засобом формування національних конкурентних переваг, підвищення ефективності виробництва за рахунок вертикальної та горизонтальної інтеграції як окремих галузей, так і підприємств.

Державна кластерна політика має тісно переплітатися і враховувати аспекти регіональної, бюджетної, податкової, інноваційної політик, державні проекти розвитку малого та середнього бізнесу, освіти. Необхідно враховувати особливості країни та її економіки.

Перший проект кластеризації в Україні було здійснено у 1999 році. За цим проектом асоціація «Поділля Перший», створена у 1998 р., ініціювала використання кластерної моделі у Хмельницькому регіоні. Фінансову підтримку надало Агенство міжнародного розвитку США. Асоціація об'єднала виробників, сервісні фірми, університети, технікуми, комерційні фірми та урядові структури. Перші кластери були створені з урахуванням конкурентних переваг регіону. Експеримент був вдалим і зараз «Поділля Перший» об'єднує 5 кластерів і 5 регіонів [5, 59].

На даний час в Україні існують будівельний і швейний кластери на Хмельниччині, кластер ліжникарства у Закарпатській області, будівельний кластер у Харківській області, туристично-рекреаційних кластер у м. Севастополі тощо.

Перспективи формування кластерів на території України визначаються як позитивними так і негативними чинниками (рис. 1).

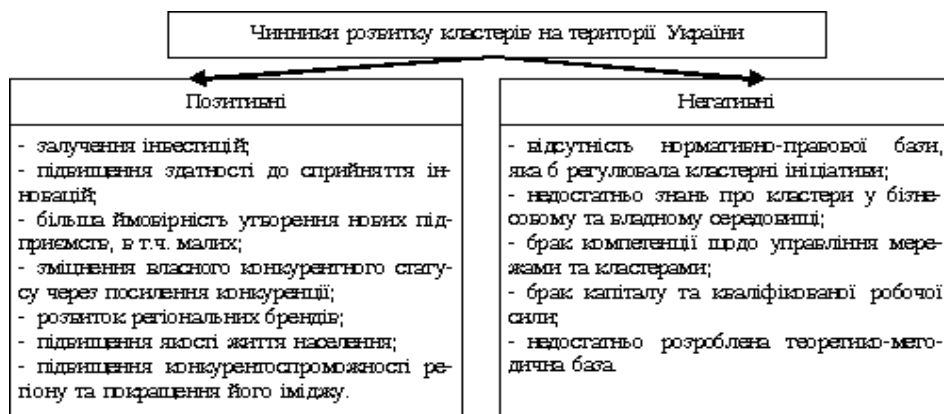

Рис. 1. Чинники розвитку кластерів на території України, авторська розробка

У сучасних умовах розвитку світового господарства кластери виникають у традиційних і у високотехнологічних галузях економіки, у сфері виробництва і у сфері послуг. Актуальним є впровадження кластерного підходу і в туристичній галузі.

Створення кластерів у сфері туризму передбачає об'єднання таких компонентів – виробничого, технологічного (обслуговування), маркетингового,

науки та проектування, підготовки кадрів і управління, природно-рекреаційних та історико-архітектурних об'єктів. Тому туристичний кластер є новим кроком у співпраці фірм, установ, організацій до формування й просування на ринку туристичного продукту і досягнення спільного економічного успіху.

Туристична галузь України належить до привабливих сфер застосування кластерних технологій. Країна володіє потужним туристичним потенціалом, а проблеми розвитку галузі знаходяться швидше у площині психологічній, ніж матеріально-технічній. Тому виробництво національного туристичного продукту треба розглядати як пріоритетний, якщо не єдиний шлях розвитку національної туристичної індустрії. Світовий досвід переконує, що туризм – повноправний і надприбутковий компонент ринкової економіки. За мінімальних інвестиційних надходжень туризм здатен забезпечувати їх максимальну віддачу.

Крім того, дослідження показали, що умови створення й функціонування кластерів, особливо при об'єднанні малих підприємницьких структур, можуть бути одночасно й умовами інвестування перспективних проектів на основах кластерних технологій. Кластеризація туристичних підприємств робить «прозорими» інвестиційні надходження, оптимізує їх використання. Адже без ініціативи неможливо реалізувати навіть найпростіший, примітивний проект або залучити які-небудь інвестиції; тільки нові, оригінальні, нестандартні інноваційні ідеї можуть зацікавити інвестора; тільки інтеграція зусиль влади, бізнесу та інституцій громадських і науково-освітніх організацій (здатні забезпечити потреби туристичних кластерів у висококваліфікованих кадрах, які зможуть відповідати за стратегію розвитку і маркетингові дослідження новоутвореного туристичного кластера) може бути умовою успішного залучення інвестицій на певну територію (місто, район, регіон); без обміну інформацією про потенційні можливості регіону, його пріоритети, інвестиційну привабливість і перспективи розвитку неможливо отримати інвестиційну пропозицію від потенційних інвесторів; рекламне забезпечення діяльності кластеру належить до пріоритетних напрямків його розвитку; тільки економічний інтерес від вкладеного капіталу може бути гарантією успішної реалізації будь-якого реального інвестиційного проекту (рис. 2).

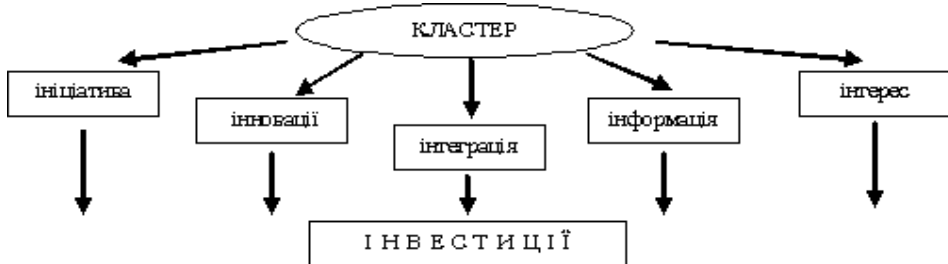

Рис. 2. Умови інвестування на засадах кластерних технологій [1, 29]

Виходячи із вищесказаного, слід наголосити, що туристичний кластер – це одна із форм організації продуктивних сил усіх учасників даної моделі, яка передбачає створення нового туристичного продукту на основі маркетингових

комунікацій у туризмі, що дозволить їм успішно конкурувати на туристичних ринках різних рівнів.

В структурі типового туристичного кластеру виділяють 4 основних сектори:

1. *Сектор виробництва туристичних послуг* – включає підприємства, що безпосередньо виробляють і реалізують туристичні послуги: туроператорські фірми й турагенства, заклади з розміщення, оздоровлення, перевезення, харчування й організації дозвілля туристів.

2. *Сервісний сектор* – об'єднує банківсько-кредитні установи та страхові компанії, навчальні заклади туристичного профілю, наукові установи, а також бізнес-центри, лізингові компанії.

3. *Допоміжний сектор* – по-перше, включає різноманітні підприємства з виробництва сувенірів, туристичного спорядження, специфічних для певної місцевості товарів; по-друге, поліграфічні підприємства, картографічні фабрики, періодичні видання, телерадіокомпанії; по-третє, органи державної влади, агенції регіонального розвитку, міжнародні та державні фонди і програми.

4. *Сектор забезпечення життєдіяльності туристичного кластеру* – включає маркетинговий, рекламно-інформаційний, логістичний та юридично-аудиторський відділи.

В Україні процес впровадження кластерної моделі організації господарської діяльності знаходиться на стадії становлення, кількість діючих кластерів залишається незначною. Особливо це стосується туристичної галузі, що є перспективною в цьому плані.

У разі розробки та реалізації відповідних проектів створення туристичних кластерів потенційними будуть кластери у м. Києві, Львові, Закарпатській та Чернігівській областях.

Перспективним є створення кластерів у сільських і депресивних районах. Так, Н. Гнатюк, координатор кластеру зеленого туризму, стверджує: «Звичайно, що підходи до створення кластерів у сільських регіонах суттєво відрізняються від підходів у промислових районах, але це не знижує їх ефективність. Практичний досвід показує, що для українських сіл, де ще залишились люди із внутрішньою потребою в кооперації, кластерна модель – це реальний і природний вихід із соціальної, економічної і моральної кризи» [2, 18].

Переваги створення кластеру суб'єктів господарювання сільського туризму полягають в тому, що із розрізнених підприємств – власників садиб, місцевих майстрів, представників сфери послуг, громадськості та місцевого самоврядування – утворюються об'єднання, які шляхом координації спільних зусиль створюють і реалізують туристичний продукт сільського туризму.

Висновки. Розвиток кластерів підтверджує, що економічна активність в епоху глобалізації приводить до того, що регіональні економіки стають усе більш важливими для процесу світового розвитку. Тому шлях до успіху тієї або іншої території в кожній окремо взятій країні полягає в пошуку тих полюсів зростання (унікальних товарів, послуг, родовищ, «ноу-хау», галузевих і територіальних переваг), які змогли б вивести економіку регіону (району, міста, області), а в кінцевому підсумку й усю країну на найвищі рубежі розвитку та зростання національного добробуту.

Аналізуючи вищевикладене, можна зробити такі висновки:

1. Необхідно забезпечити законотворчу роботу в Україні щодо формування сприятливого для розвитку підприємництва ділового середовища з особливим акцентом на співпрацю влади, бізнесу, науки, освіти й громадських організацій у формі інноваційних мережевих структур.

2. Важливою є розробка правового і методичного забезпечення діяльності кластерів і підприємницьких мереж у процесі їх формування й функціонування.

3. Треба всебічно сприяти активізації міжнародних зв'язків вітчизняних кластерів і підприємницьких мереж з відповідними об'єднаннями країн пост-радянського простору, які вже накопичили досвід реалізації кластерних технологій і побудови мережевих утворень.

Вирішення перерахованих завдань створить передумови для розробки й затвердження Національної програми кластеризації економіки України

1. *Войнаренко М.* Кластери як полюси зростання конкурентоспроможності регіонів // Економіст.— 2008.— №10.— С. 27—29.

2. *Гнатюк Н.* Кластери зеленого туризму об'єднують людей і регіони // Економіст.— 2008.— №10.— С. 18—19.

3. *Макаренко М.В.* Формування регіональної кластерної політики // Актуальні проблеми економіки.— 2011.— №12.— С. 197—207.

4. *Маршалл А.* Механічні та біологічні аналогії в економіці // *economy-mk.gov.ua*.

5. *Онишко С.В.* Державне регулювання кластеризації економіки як напрямок розбудови національної інноваційної моделі // Актуальні проблеми економіки.— 2010.— №11.— С. 55—61.

6. *Портер М.* Конкуренція / Пер. с англ. — М.: Вільямс, 2005. — 608 с.

7. *Соколенко С.* Стратегії економічного росту та формування нових виробничих систем в епоху глобалізації // Економічний часопис — XXI.— 2003.— №5.— С. 11—17.

8. *Соколенко С.І.* Світовий і національний досвід формування інноваційних кластерів // IV національний форум з питань регіонального розвитку «Стратегії конкурентоспроможності регіонів в умовах глобалізації: український та закордонний досвід» (Київ, 12.11.2008) // *ucluster.org*.

9. *Стеченко Д.М.* Інноваційні форми регіонального розвитку. — К.: Вища школа, 2002. — 254 с.

10. *Чужиков В.І.* Еволюція кластерних моделей в глобальній економіці (регіональний аспект) // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду розвитку України: Збір. наук. праць Інституту регіональних досліджень. НАН України.— 2008.— №3.— С. 31—43.

11. *Шавкун В.М.* Глобальна фінансова економічна криза та її вплив на економіку України // Вісник Хмельницького національного університету.— 2011.— №2.— С. 228—231.

12. *Enright, M.J.* (1992). Why Clusters are the Way to Win the Game? *World Link*, 5(July/August): 24—25.

13. *Feldman, M.P., Audretsch, D.B.* (1999). Innovation in Cities and Regions: Science based Diversity, Specialization and Localized Competition. *European Economic Review*, 43: 409—429.

14. *Schmitz, H.* (1992). On the clustering of small firms. *IDS Bulletin*, 23(3, July).

Стаття надійшла до редакції 7.03.2012.